

Kabile Asabiyeti Bakımından Yezid b. Abdülmelik'in Hilafeti

Ünal KILIÇ*

Özet

Emevî Devleti'nin dokuzuncu halifesi olan Yezid b. Abdülmelik, ahlâkî Emevî Devleti'nin dokuzuncu halifesi olan Yezid b. Abdülmelik, ahlâkî bakımdan İslâm'a uygun olmayan bir yapıya sahip olmakla eleştirilmiştir. Ayrıca o, idâri bakımdan da devleti oluşturan iki önemli grup olan Kaysî- Yemenî kabileler arasında Kaysîler lehine politika izleyerek diğerlerini mağdur etmekle nitelendirilmiştir. Buna karşılık II. Yezid'in kabileler arası dengeyi bozmadığına, diğer Emevî halifelerinden pek de farklı olmayan icraatlarda bulunduğu dair bir takım deliller de ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halife Yezid b. Abdulmelik, Kabile ilişkisi, Yemenîler, Kaysîler, Emevî Devleti.

Abstract

The Caliphate of Yazid b. Abdulmalik In Terms of Tribe Relationship

The ninth caliph of Umayyad States Yazid b. Abdulmalik was criticized point of ethical. Because he has nature which he wasn't suitable to Islam. In addition he was also criticized point of view administrative because he followed up policy in favour of Kaysis. At that time were two important tribe groups: Yemani and Sothern Arabs and Kaysis. We dealt with Second Yazid's intertribal policy and we pointed that he balanced between Yamanis and Kaysis and he hadn't carried out indifferent policy. Conclusion we indicate all these with documents.

Key words: The Caliphate of Yazid b. Abdulmalik. Tribe Relationship, Yamanis, Kaysis, Umayyad States.

* Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi.

I-Giriş

Tarih boyunca yaşamlarını kabileler halinde sürdüren Araplar, kabile bağlarını güçlü tutma noktasında asabiyetçilik yapmışlar; her zaman kabilelerine mensup olanlarla dayanışma içerisinde bulunmuşlardır. Bu durum cahiliye dönemindeki boyutlarda olmasa da nispeten İslâmiyet'ten sonra da devam etmiştir. Hz. Peygamber, muâhât uygulamasında olduğu gibi İslâm kardeşliği ortak paydası altında tüm Müslümanları birleştirmek için uğraşmıştır. Kabile asabiyetinin ayrılık, kin, nefret veya tefâhûra sebebibiyyet vermemesi için gayret sarf etmiş, insanların yaratılış itibarıyla eşit olduğunu, kimsenin kimseye üstünlüğünün söz konusu edilemeyeceği, üstünlüğün ancak takvada, yani Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gösterilecek titizlikte olduğunu vurgulamıştır.¹ Böylece Hz. Peygamber'in gayretleriyle kendi döneminde ve kısmen de Hulefâ-yi Râşidîn döneminde kabile asabiyeti büyük ölçüde unutulmaya yüz tutmuş, bu sebeplerle ciddi çatışmalar meydana gelmemiştir. Bununla birlikte asabiyetçilik tamamen ortadan kaldırılamamış, kabileler şeklinde yaşamlarını devam ettiren topluluklar, birbirleriyle bu şekilde dayanışma içerisinde varlıklarını sürdürebilmişler, kenetlenerek yekvücut bir biçimde dosta- düşmana karşı beraberliklerini muhafaza etmişlerdir. Dar çerçevede birliklerini koruyan kabileler, kendilerinin dışındaki kabilelerle, önemli olsun veya olmasın, çeşitli sebeplerle sürekli olarak mücadele içerisinde olmuşlar, ardı arkası kesilmeyen kabileler arası savaşlar asabiyet kaygısıyla devam edip gitmiştir.

Kabilelerin mücadelesi bakımından Emevî Devleti'nde tek düzelikten bahsedilemez. Halifeler genel olarak kabileler arasında denge politikası kurmaya ve bunu korumaya özen göstermekle birlikte zaman zaman bazı halifelerin söz konusu dengeyi muhafaza edemedikleri, belli bir kabile lehine uygulamalarda buldukları görülmektedir.

Aslında Emevî Devleti'nin siyâsî, idârî, askerî ve ekonomik politikaları büyük ölçüde bazı halifeler tarafından şekillenmiş, diğer halifeler ise söz konusu politikaları devam ettirmişlerdir. Emevî Devleti'nin yukarıda zikredilen hususlardaki politikalarının oluşumunda devletin kurucusu Muaviye b. Ebî Süfyan ve icraatlarıyla

*Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi

¹ İslâm dini, soy üstünlüğü, kabilecilik ve kavmiyetçilik mücadelelerini tasvip etmemektedir. Krş. Bkz., et-Tekâsür 102/1-8; Hucurât 49/9-13; el-Mâide, 5/2; Ebû Davud, "Edeb", 112; Müslim, "İmâre", 57; Nesâî, "Tahrim", 28; İbn Mâce, "Fiten", 7.

devletin ikinci kurucusu olarak nitelendirilen Abdülmelik b. Mervan² önemli rol oynamışlardır. Bu iki halifenin ortaya koyduğu politikalar kendilerinden sonra iş başına gelenler tarafından büyük ölçüde devam ettirilmiştir. Zaman zaman bu politikalardan sapmalar olmakla birlikte genel olarak diğer on iki Emevî halifesinden pek çoğu bu konuda hassasiyet göstermiştir.

Kabileler arasında denge politikasını devam ettirme hususunda Muaviye b. Ebî Süfyan'ın ortaya koyduğu siyaseti pek çok halife devam ettirmiştir. Aslında Emevî idarecileri Kuzey Araplarından Kureyş'e mensup olmalarına rağmen, Suriye merkezli devletlerinde, bu bölgede meskûn bulunan Güney Araplarıyla iyi ilişkiler içerisine girmişler, özellikle evlilik yoluyla bu kabile ile bağlarını güçlendirmişler, idarede söz konusu kabile fertlerine önemli görevler vererek bunların devletin gücüne güç katmalarını sağlamışlardır. Bununla birlikte Kuzey Araplarını, özellikle de Kayslıları da küstürmemişler, kendileriyle aynı kabileye mensup olan bu kabilenin üyelerini de siyâsî ve idârî bakımdan mağdur etmemişlerdir. Söz konusu durum, Muaviye'den sonraki halifeler döneminde de devam etmişse de Mervan b. el-Hakem'in halifeliği esnasında gerçekleşen Mercî Râhîr savaşında (647/683)³ Emevî Devleti'nin yanında yer alan Güney Arapları ile bunlarla rekabet içerisindeki Kuzey Arapları karşı karşıya gelmişler, bu savaşta mağlup olan Kuzey Arapları bundan sonra Güney Araplarına ve onlardan güç alan Emevî halifelerine karşı kırılmışlardır.⁴ Bununla birlikte Mervan'dan sonra iş başına gelen oğlu Abdülmelik b. Mervan'ın devlet yönetiminde Güney Arapları kadar Kuzey Araplarını da gözetmesi, her iki kabile mensuplarını memnun edebilecek tarzda bir siyaset uygulaması neticesinde bu dönemde söz konusu gruplar arasında kabile asabiyetine dayalı önemli bir mücadele gerçekleşmemiştir.⁵ Abdülmelik'in siyaseti genel anlamda Mervânî halifeler tarafından da devam ettirilmişse de zaman zaman bazı halifelerin Güney Araplarından ziyade

² Seyyid Vekîl, *el-Ümeviyyûn beyne's-Şarki ve'l-Garbi*, Beyrut 1416/1995, I, 319; H. Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervan", *DİA*, I, 266–270.

³ Halife b. Hayyât, *et-Tarih*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Riyad 1985, s.199-200; Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, thk., Abdülemir Mühennâ, Beyrut 1993, II, 256; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, thk., M. Muyiddin Abdülhamid, Beyrut 1988, III, 95-96.

⁴ Yusuf el-Işş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Beyrut 1985, s. 184–200

⁵ Halil Şakir Hüseyin, *Âdabu'r-Râfideyn*, Musul 1986, XVI, 354–355. Kaysiler bilhassa Züfer b. Hâris idaresinde zaman zaman Abdülmelik aleyhine ayaklanmışlarsa da onun güçlü yönetimi karşısında bir varlık göstermemişlerdir. Krş. Bkz., Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi (Emevîler Dönemi)*, İstanbul 2008, s.132; Fatih Erkoçoğlu, *Abdülmelik b. Mervan ve Dönemi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üni. SBE, Ankara 2006, s.186- 200.

Kuzey Araplarına daha fazla itibar edip idarede onlardan daha çok istifade etmeleri neticesinde iki kabile arasında korunmaya çalışılan denge bozulmuş ve devleti meşgul eden bazı isyanlar ortaya çıkmıştır.

Emevîlerin dokuzuncu halifesi Yezid b. Abdülmelik'in de Güney-Kuzey Arapları arasında Kuzeyli gruplar lehine dengeyi bozduğu ve onların tarafını tuttuğu, böylece kabileler arası mücadelelerin yeniden alevlenmesinde rolünün olduğu ifade edilmektedir. Bu makalede Yezid'in Güneyli kabilelerle Kuzeyli kabileler arasında gerçekten dikkat çekecek bir tarzda tarafgir olup olmadığı hususunda bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Zira tarihi kaynaklardaki bilgiler ve bunlardan yararlanılarak yapılan bazı çalışmalarda II. Yezid'in kabile asabiyeti noktasında seleflerinden pek de farklı bir şekilde hareket etmediğine dair pek çok bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla durumun açığa kavuşturulması tarihi bakımdan önem arz etmektedir.

II. Yezid'in Hayatı

Yezid b. Abdülmelik, Emevî Devleti'nin beşinci halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın oğludur. Büyük oğluna nisbetle Ebû Halid künyesini almışsa da, daha ziyade Yezid b. Muaviye'nin kızı olan annesine nisbet edilmeyi tercih etmiş, bu sebeple de kendisine Yezid b. Atike künyesi de verilmiştir. Onun, Mervânî soydan gelmekle birlikte Süfyânî kanı taşımakla övündüğü ifade edilmiştir. Dokuzuncu Emevî halifesi olan ve Şam'da doğan II. Yezid'in doğum tarihi hakkında 65 ile 72 tarihleri arasında değişen rakamlar zikredilmişse de onun 71/690-691'de doğduğu söylenebilir.

Abdülmelik b. Mervan, halifeliği esnasında, oğullarından Velid ve Süleyman'ı veliaht olarak tayin etmiş, onlardan sonra da II. Yezid'in veliaht olmasını vasiyet ederek ilk iki oğlunu bu tayine uymakla görevlendirmiştir. Velid, babasının belirlediği veliahtları kendi iktidarı döneminde kabul etmişse de kendisinden sonra hilafete geçen kardeşi Süleyman, oğullarını yeni veliahtları olarak ilan etmeye çalışmış ancak, çeşitli sebeplerle buna muvaffak olamamıştır. Süleyman b. Abdülmelik babasının veliaht tayin ettiği II. Yezid'i veliaht kabul etmekle birlikte özellikle kendisi üzerinde tesiri olan Recâ b. Hayve'nin telkinleri ve daha başka sebeplerle Ömer b. Abdülaziz'i de veliaht olarak ilan etmiş ve onun kendisinden hemen sonra devletin başına geçmesini sağlamıştır. 21 Receb 101 (9 Şubat 720)'de iki küsur yıllık halifeliğinin ardından ölen Ömer b. Abdülaziz'den sonra II. Yezid, babası ve ağabeylerinden başka II. Ömer'in de vasiyetiyle Emevî Devleti'nin başına henüz otuzlu yaşlardayken geçmiştir. Kaynaklarda Ömer b. Abdülaziz'in kendi kriterlerine göre halife olmasına sıcak bakmadığı Yezid b. Abdülmelik'i

veliaht tayin etmek istemediği⁶, özellikle de verasete dönüşen hilafetin tekrar Hulefâ-yi Râşidîn döneminde olduğu gibi istişârî usulle, seçim ve beyatle belirlenmesine fırsat vermek niyetinde olduğu, fakat Ümeyye oğullarının tepkisinden çekindiği ve seleflerine söz verdiği için istemeyerek de olsa onu veliaht olarak ilan ettiği belirtilmiştir. Hatta veliahdı olarak belirlediği II. Yezid'e vefat etmeden önce halifeliği esnasında bazı hususlarda ikazlarda bulunmuş⁷, belki de böylece onun idarede bulunduğu dönemde yapacağı yanlışlıklar karşısında sorumluluğunu azaltmak istemiştir.

Yetişme tarzı ve tabiatı gereği ahlâkî bakımdan iyi özelliklere sahip olan II. Yezid, hilafetinin ilk günlerinde selefi Ömer b. Abdülaziz'i örnek alacağını söylemiş ve idârî uygulamaları bakımından onun gibi davranmaya çalışmıştır.⁸ Fakat o, kısa süre sonra bu tavrından vazgeçerek diğer Emevî halifelerinin pek çoğu gibi toplum tarafından tasvip edilmeyen birçok icraatta bulunmuştur.

III- Döneminde Gerçekleşen Bazı İcraatlar

Yezid b. Abdülmelik'in kabile asabiyeti noktasındaki durumunun tespiti açısından döneminde gerçekleşen bazı icraatlar karşısındaki tavır ve izlediği siyasetin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple de II.Yezid devrinin bazı olaylarını ayrıntıya girmeden hatırlatmak uygun olacaktır.

a-Yezid b. Mühelleb İsyanı

İktidarı döneminde devleti derinden sarsan iç isyanlarla uğraşan II. Yezid 'in karşılaştığı en önemli sorun Yezid b. Mühelleb isyanı olmuştur. Babası Mühelleb b. Ebî Sufra'dan sonra Emevî Devleti'nin Horasan valiliğine getirilen Yezid b. Mühelleb, kendisine bazı sebeplerle⁹ kin besleyen Haccâc b. Yusuf'un ısrarları sonucu Abdülmelik tarafından 85/704–705 yılında görevden alınmış ve yine Haccâc'ın talebiyle I. Velid'in halifeliği esnasında tutuklanmıştır (86/705).

⁶ Ömer b. Abdülaziz, aslında istememesine rağmen Süleyman'ın vasiyetince onu veliaht tayin etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Halife b. Hayyât, s.331; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, thk., İhsan Abbas, Beyrut trz., IV, 332; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm, sene: 101-120*, s.280.

⁷ Celâleddin es-Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, M. Muhyiddin Abdülhamid, yy. ty., s.247.

⁸ *el-İmâme ve's-Siyâse* (İbn Kuteybe?), II, 103; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk., A. Mühennâ- S. Câbir, Beyrut 1995, XV, 12; İbn Asâkir, *Tarihu Medinet-i Dimaşk*, LXV, 308; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Şuayb Arnavud, Beyrut 1994, V, 151.

⁹ Haccâc'ın Yezid b. Mühelleb'e karşı tavrının oluşmasında Sicistan valiliği esnasında Haccâc'ın bazı emirlerini yerine getirmede ağırdan alması, ayrıca İbn Mühelleb'in Haccâc'ın aksine Velid'in oğlunu veliaht tayin etmesine karşı olumsuz tavır takınmasının etkili olduğu bilinmektedir.

Yezid b. Mühelleb, dört yıllık mahkûmiyetinden sonra hapisten kaçarak halifenin kardeşi ve veliahdı Süleyman b. Abdülmelik'e sığınmış ve onun vasıtasıyla halife tarafından affedilmiştir.¹⁰ Süleyman'ın hilafete geçmesiyle de Irak ve Horasan valiliğine tayin edilmişse de Cürcan bölgesindeki fetihler sonucu elde edilen ganimetlerden merkezi iktidara gönderilmesi gereken tutarı göndermediği için gözden düşmüş ve yeni halife Ömer b. Abdülaziz döneminde aynı gerekçe ile görevden alınarak tutuklanmıştır.¹¹ Hapiste iken II. Ömer'in ağır bir hastalığa yakalandığını veya öldüğünü, yerine de kendisine intikam besleyen II. Yezid'in halife olduğunu duyunca hapisten kaçmıştır.

Yezid b. Mühelleb, bazı avantajları sebebiyle Basra'ya giderek kısa sürede orayı ele geçirmiştir. Emevîlerden memnun olmayan kesimlerden başka mevâlinin de desteğini arkasına alan Yezid b. Mühelleb, kabilesi Güney Araplarının da içerisinde bulunduğu büyük bir taraftar kitlesiyle Basra'dan Küfe'ye yönelmiştir. Yezid b. Mühelleb'in ortak bir ideale sahip olmayan ve farklı gayelerle bir araya gelen ordusu, Anadolu ve Ermeniye gazalarının büyük komutanı Mesleme b. Abdülmelik liderliğindeki Emevî Devleti'nin düzenli ordusu karşısında kısa sürede mağlup olmuştur. İbn Mühelleb, pek çok yakını ile birlikte savaş meydanında öldürülmüştür (14 Safer 102/ 24 Ağustos 720). Ailesinden hayatta kalanlar ise kısa sürede yakalanarak ya idam edilmiş ya da zindanlara atılarak, mallarına el konulmuş¹², çocukları ve kadınları ise köle pazarlarında satılmıştır.¹³ Emevî Devleti'ne büyük hizmetleri olan Mühellebîlerin maruz kaldığı bu kıyım, başta Ezd olmak üzere Horasan ve diğer merkezlerdeki Yemenî kabileleri yönetime karşı düşman hale getirmiştir.

b-Ömer b. Hübeyre'nin Irak Valiliğine Tayini

Yezid b. Mühelleb'den sonra göreve getirilen Mesleme b. Abdülmelik'in kısa süren valiliğinin ardından iş başına getirilen ve Kays Kabilesi'ne mensup olan yeni vali Ömer b. Hübeyre'nin Yemen asıllı kabilelere karşı sergilediği menfi tavra mukabil idarede Mudarilere ayrıcalıklar tanıması, başta Horasan olmak üzere pek çok bölgede Güney-Kuzey Arapları arasındaki kabilecilik çekişmelerini yeniden canlandırmıştır. II. Yezid'in ise böylesi bir durumda

¹⁰ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, thk., Servet Ukkâşe, Beyrut 1992, s.400.

¹¹ İbrahim Beydûn, *min Devlet-i Ömer ilâ Devlet-i Abdülmelik*, Beyrut 1411/1991, s.297.

¹² Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, trc., Mustafa Fayda, Ankara 1987, s.240.

¹³ Halife b. Hayyât, s.326-327.

birleştirici siyaset takip edeceğine, taraf tutarak söz konusu rekabetin artmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir¹⁴.

c-Hâricilerle İlişkiler

II. Yezid'in yönetim anlayışı ve politik tercihleri sadece Yemenli kabilelerin değil, başta Hâriciler olmak üzere başka grupların da isyanlarında etkili olmuştur. Ömer b. Abdülaziz'in uyguladığı siyaset neticesinde silahlı mücadeleden vazgeçen Hâriciler, II. Yezid döneminde Irak'ta tekrar isyan bayrağını açmışlar, üzerlerine gönderilen orduları mağlup ederek devleti uzun süre meşgul etmişlerdir.¹⁵ Devletin doğu bölgesindeki isyanları kanlı bir şekilde bastırılan Hâriciler, devlet nüfuzunun daha az hissedildiği bölgelerden Afrika ve Mağrib'e giderek davalarını oralarda sürdürmüşler ve sonraki dönemlerde, özellikle de Hişam'ın hilafetinde devleti uzun süre meşgul etmişlerdir.

d-Mevâli İle İlişkiler

II. Yezid döneminde, mevâliye mensup olanlar da bazı uygulamalar neticesinde huzursuz olmuşlardır. Özellikle Ömer b. Abdülaziz sayesinde ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutulmaktan kurtulan bu kesimin mağduriyetine yol açan icraatlar tekrar yürürlüğe konulmuştur.¹⁶ Bunun neticesinde rahatsız olan Berberiler, kendilerinden yeniden cizye almaya çalışan valileri Yezid b. Ebû Müslim'i öldürmüşler ve yerine sevdikleri bir şahsı, Muhammed b. Evs el-Ensârî'yi getirmişler¹⁷, II. Yezid de bu emrivakie rıza göstermek zorunda kalmıştır.

e-Hazarlarla İlişkiler

Horasan valisi Cerrâh b. Abdullah'ın çeşitli sebeplerle azledilmesinden sonra yerine Abdurrahman b. Nuaym el-Gâmidî tayin edilmiştir. Onun müsamahakar idaresinden cesaret alan bölge halkı, II. Yezid'in halifeliğinin ilk zamanlarında isyan etmişlerdir. Abdurrahman'dan sonra Horasan valiliğine tayin edilen Saîd b. Abdülaziz döneminde de isyanlar sürmüştür. Mesleme'den sonra Irak valiliğine tayin edilen Ömer b. Hübeyre'nin desteğiyle Horasan'a atanan valiler, bu bölgede, özellikle Hazarlar ve Türkler tarafından çıkarılan isyanları kısmen bastırmayı başardılarsa da II. Yezid'in vefatı sebebiyle bekledikleri desteği elde edemediklerinden yeni fetihler gerçekleştirememişlerdir.¹⁸

f-Bizanslılarla İlişkiler

¹⁴ Beydün, s.296; İmadüddin Halil, *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, trc., Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985, s.101.

¹⁵ Yusuf el-Işş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Beyrut 1985, s.282.

¹⁶ Belâzürî, *Fütûh*, s.106; el-Işş, s.282.

¹⁷ Belâzürî, *Fütûh*, s.331; Taberî, V, 358 -359.

¹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut ty, VII, 110 -120.

Yezid b. Abdülmelik döneminde ortaya çıkan dâhili isyanlar sebebiyle Bizans seferlerinde bir yavaşlama söz konusu olmuş, geniş çaplı bir fetih teşebbüsünde bulunulmamıştır. Bizans üzerine her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen yaz ve kış seferleri Anadolu'da bu dönemde de sürdürülmüşse de ciddi bir sonuç elde edilememiş, sadece esir ve ganimetlerle yetinilmek durumunda kalınmıştır. Hazarlılara karşı ise Ömer b. Abdülaziz döneminde başlayan seferler bu dönemde de devam ettirilmiş, özellikle Ermeniye valiliğine getirilen Cerrâh b. Abdullah'ın 104–105 yıllarındaki seferleriyle bu bölgede büyük başarılar elde edilmiştir.¹⁹

IV-Yezid b. Mühelleb'in Şahsiyeti ve İdârî Kişiliği

II. Yezid döneminde devleti yıkımın eşiğine getiren büyük isyanlar bastırılarak devlet bütünlüğü korunmuştur. Buna karşılık II. Yezid, genellikle oyun ve eğlence peşinde vakit harcayan, Habbâbe ve Sellâme adındaki cariyelerinin söylediği şarkılar eşliğinde içki içen, sarhoş olup kendinden geçen ve "Ben uçuyorum galiba"²⁰ diyecek kadar kendini kaybeden, cariyelerinden özellikle Habbâbe'nin tesiriyle idarede bir takım yanlış uygulamalarda bulunan bir kişi olarak anlatılmıştır. Aynı şekilde II. Yezid'in dört yıllık iktidarının ardından gözde cariyelerinden Habbâbe'nin ölümüne çok üzüldüğü, hatta kokuşmaya başlayınca kadar onun cesedinin defnedilmesine izin vermediği²¹ ve bu üzüntüyle kısa süre sonra Ürdün civarında²² otuz yedi veya kırk yaşlarında iken öldüğü²³ ifade edilmiştir. Bununla birlikte II. Yezid'in bazı tarihçiler tarafından Hz. Hüseyin'in kızı Fatıma'yı kendisi ile evlenmeye zorlayan Hicaz valisini derhal görevden almakla takdir edildiğine de rastlanılmaktadır.²⁴ II. Yezid'in cenazesi, halifeliği esnasında, kardeşi Hişam'dan sonra veliyaht olarak belirlediği on beş yaşlarındaki oğlu Velid'in kıldırıldığı cenaze namazından sonra Şam'da defnedilmiştir (24 Şaban 105/26 Ocak 724)²⁵.

Ömer b. Abdülaziz gibi her yönüyle yönetimi altındakileri memnun eden bir halifeden sonra işbaşına geçen Yezid b. Abdülmelik'in takdir görebilmesi için en azından selefi kadar iyi işler yapması gerekirken o bunu yapamamış, dolayısıyla kendisin-

¹⁹ Taberî, V, 368; İbn Kesir, VII, 111 vd.

²⁰ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk., S. Zekkâr- R. Zirikli, Beyrut 1996, VIII, 244; İbnü't- Tiktakâ, *el-Fahrî fî Âdâbi's-Sultaniyye*, Beyrut 196, s.131; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, thk., M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1988, III, 210.

²¹ Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, III, 209.

²² İbn Kesir, VII, 227 -242; Isfahânî, XV, 141; İbn Asâkir, LXV, 313.

²³ Taberî, V, 374.

²⁴ Belâzürî, *Ensâb*, VIII, 245, 258; Taberî, V, 366 -367.

²⁵ Ya'kübî, II, 241.

den iyi bir şekilde söz ettirememiştir.²⁶ Aslında yetişme tarzı ve tabiatı gereği iyi işler yapmaya istekli bir kimse olarak iş başına gelen, idareye geldiği ilk günlerde selefi Ömer b. Abdülaziz'i kendisine örnek aldığını söyleyen²⁷ ve bu doğrultuda icraatlarda bulunan, dolayısıyla da halk tarafından beğenilen II. Yezid, daha sonraki dönemlerde devlet işlerinin yoğunluğu ve iktidarın kendisine verdiği avantajlarla bu durumunu koruyamamış, seleflerinden Ömer b. Abdülaziz'den ziyade kendisine Velid'i örnek almaya başlamıştır.²⁸ Geniş yetkilerle donattığı valilerinin bir takım keyfi uygulamalarına ses çıkarmamış, toplumda huzursuzluğa yol açan icraatlarına karşılık onları görevde tutmaya devam etmiştir. Aynı şekilde müzmin bir hastalık gibi Arapların kısır çekişmelerine yol açan Güney- Kuzey Arapları mücadelesinin Ömer b. Abdülaziz dönemindeki sükûtu sonrası yeniden canlanmasında tutum ve davranışlarıyla etkili olmuş, döneminde Emevî Devleti'nin kuruluş ve gelişmesindeki gayretleriyle devletin aslî unsuru haline gelen Yemenli kabileler küstürülmüş, yönetimde daha ziyade Kaysilere ağırlık verilmiştir.²⁹ Bu durum kısa vadede II. Yezid'in iktidarının zayıflamasına, uzun vadede ise Emevî Devleti'nin yıkılmasına yol açmıştır.³⁰

Bununla birlikte II. Yezid'in aslında iddia edildiği oranda Kaysî bir politika izlemediği, Yezid b. Mühelleb ve taraftarlarıyla mücadelesinin Yemenî- Kaysî bir rekabetten değil, tamamen şahsî bir hesaptan kaynaklandığı, ayrıca İbn Mühelleb'in valiliği esnasındaki bir takım yanlış uygulamalarının da bunda etkili olduğu belirtilmiştir. II. Yezid'in şahsî kişiliğine dair ağır eleştirilerde bulunan ve onun İslâm'a uygun olmayan bir ahlâkî yapıda olduğu, toplum nezdinde hiç te kabul görmeyen davranışlar içerisinde bulunduğu, hatta insanların huzuruna çıkamayacak derecede bir kişiliğe sahip olduğuna dair rivayetleri bol bol zikreden kaynaklarda aynı şahısla ilgili olarak bilinçli ve sistematik bir kabile asabiyeti gütmekten, Güney –Kuzey mücadelesinde Kaysîliği öne çıkaran ve Yemenileri yönetimden tamamen dışlayan politikalar uygulayan bir kişi olarak nitelendirilen ifadelere de sıkça rastlanılmaktadır. Oysa daha önce de kısmen değindiğimiz üzere aynı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla II. Yezid aslında devlet yönetiminden elini eteğini çekmiş, bütün

²⁶ *el-İmâme ve's-Siyâse*, II, 103; İmadüddin Halil, s.73 -74, 114 -115.

²⁷ İbn Kesîr, VII, 241; İsfahânî, XV, 125.

²⁸ *el-İmâme ve's-Siyâse*, II, 103–104. Mesela halifelığe geçmesinden kısa süre sonra Ömer b Abdülaziz tarafından tayin edilen valileri azlederek kendi belirlediği kişileri tayin etmiştir. Ya'kûbî, II, 237.

²⁹ Halil Şakir Hüseyin, s.355 -356.

³⁰ Beydûn, s.299- 301. Emevî Devleti'nin yıkılış nedenleri konusunda geniş bilgi için bkz., Ali Aksu, Emevî Devleti'nin Yıkılışı, İstanbul 2007, s.246-263.

mesaisini iki gözde aşuftesine ayırmış, tamamen işret âlemleriyle gününü gün etme peşine düşmüştür. Hatta o, aldığı alkolün de tesiriyle uçtuğunu sanmaya başlamış ve ümmeti kime bırakıyorsun diye soran cariyesi Habbâbe'ye onları kendisine bıraktığını söyleyecek kadar kendini kaybetmiş bir kimsedir.

Makalenin kapsamı dışına taşmakla birlikte burada bir çelişki-den bahsetmenin lüzumlu olduğu inancıyla şunu ifade etmek gerekir ki II. Yezid, yaşantı ve idârî anlayış ve uygulama bakımından bazı istisnalar hariç ne seleflerinden ne de haleflerinden tamamen ayrı bir durumdadır.

Şunu bir kere tespit etmek gerekir ki, II. Yezid de diğer Emevî halifeleri gibi Ömer b. Abdülaziz benzeri bir kişiliğe ve yönetim anlayışa sahip değildir. Bununla birlikte o, emsallerini pek çok halife-de görebileceğimiz ahlâkî özelliklere ve idârî düşünceye sahiptir. Dolayısıyla onun sıfırdan ortaya koyduğu bir sistem, idârî bir uygulama ve anlayıştan bahsedilemez. Bu sebeple de onu farklı kılan çok aykırı özellikler de söz konusu edilemez. Güçlü valiler tayin edip onlara geniş yetkiler verilmesi ve onların hukuka aykırı davranıp davranmadıklarının yeterince araştırılmaması, zaman zaman hukuk dışına çıkan memurların gerektiği şekilde yargılanmaması, halktan meşru olmayan yollarla vergiler alınması ve bu vergilerin keyfi bir şekilde sarf edilmesi, mevâlî, zımmî ve toplumu oluşturan diğer zümrelerle ilgili dinî bakımdan uygun olmayan pek çok uygulamalar ne II. Yezid'le başlamış, ne de onunla son bulmuştur. Aynı şekilde İslam toplumunda hoş karşılanmayan ve şeran mubah görülmeyen tarzda kadın şarkıcılar ve cariyelerle içki içip eğlenen, vaktini devletin ve halkın problemlerini halletmekten ziyade içki meclislerinde geçiren Emevî halifeleri arasında II. Yezid tek örnek de değildir.

Diğer taraftan özellikle Abbasîler döneminde yazılan tarihi kaynaklarda ve bilhassa Şiî propagandistlerin yoğun gayretleriyle Emevî halifelerinin gerçekte olduğundan daha kötü gösterilmeye çalışılması, Abbasi ihtilalinin ne kadar gerekli ve isabetli bir husus olduğunun ifade edilmesi noktasında da Yezid b. Abdülmelik tek hedef değildir.³¹ O da diğer halifeler gibi haklı haksız pek çok abartılı eleştirilere maruz kalmış, kaynaklarda kendisinden farklı şekillerde bahsedilmiştir.

Yukarıdaki gerekçelerle II. Yezid'in hem sefihane bir hayat yaşadığını, devlet işlerini tamamen ihmal edip bir kenara çekilerek işret âleminde vaktini harcadığını söylemek, hem de döneminde

³¹ Nebihe Akil, *Hilafeti Benî Ümeyye*, Beyrut 1975, s.298; Beydün, s.296; Halil Şakir Hüseyin, s.366.

ortaya çıkan çok önemli isyanları bastırarak devlet bütünlüğünü koruduğunu, kabile asabiyeti noktasında bilinçli bir tarafgirlik içerisinde hareket ettiğini ve devleti bu doğrultuda yönettiğini söylemek tutarlı bir yaklaşım tarzı gibi görünmemektedir.³²

Yukarıdaki mülahazalardan sonra II. Yezid'in hangi icraatlarıyla Kaysî bir politika izlediğinin iddia edildiği, buna mukabil aynı halifenin hangi sebeplerle böyle bir şekilde nitelendirilemeyeceği hususuna geçebiliriz.

V- Yemenî- Kaysî Rekabeti Bakımından Yezid b. Abdülmelik

a-Yezid b. Abdülmelik'i Kaysî Politika İzlemekle Nitelendirenlerin Gerekçeleri

II. Yezid'i Kaysî bir politika takip etmekle itham edenlere göre o, Kaysîlerden Haccâc hayranı bir şahıstır. Haccâc'ın kardeşinin kızıyla evlenmiş ve doğan çocuklarından birisine de Haccâc ismini vermiştir. Daha hilafete geçmeden önce, veliahtlığı döneminde Haccâc ailesini koruyup gözetmeye çalışmış, özellikle İbn Mühelleb tarafından söz konusu aile mensuplarına yapılan haksızlıklara, şiddet ve baskılara engel olmaya gayret göstermiştir.

Döneminde ortaya çıkan ve devleti ciddi oranda tehdit eden en önemli isyan Yezid b. Mühelleb öncülüğündeki Yemenî grupların gerçekleştirdiği isyandır. Bu gerçekten hareketle Yemenîlerin Kaysîlere nisbetle onun yönetiminden memnun olmadıkları, bu sebeple de ona karşı gerçekleştirilen isyanda yer aldıkları belirtilmiş, dolayısıyla İbn Mühelleb isyanında II. Yezid'in gütmüş olduğu Kaysî öncelikli siyasetin büyük rolünün olduğu ifade edilmiştir.³³

Mesleme b. Abdülmelik'in görevden alınarak Irak genel valiliğinin Horasan valiliği ile birlikte Kaysîlerden Ömer b. Hübeyre'ye verilmesinde de söz konusu şahsın katışıksız Yemenî düşmanlığının önemli bir yerinin olduğu belirtilmiştir.³⁴

Yukarıdaki gerekçelerle II. Yezid'in idarede bulunduğu dönemde Mudarî-Kaysî bir politika uyguladığı, Emevî Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde büyük katkıları olan ve devletini kurucu aslı unsurlarından olan Yemenîlerin ikinci plana itildiği, hatta mevcut kazanımlarının pek çoğunun da çeşitli yollarla ellerinden alınarak rekabet halinde buldukları Kaysîlere aktarıldığı zikredilmiştir. Ayrıca onun diğer halifelerin takip ettikleri dengeli siyaset neticesinde

³² Benzer değerlendirmeler için bkz., Nebihe Akil, s. 305.

³³ Süheyl Takkuş, *Tarihu'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Beyrut 1416/1996, s.146; Abdülmünim Mâcid, *et-Tarihu's-Siyâsiyye li'd-Devleti'l-Arabiyye- Asru'l-Hulefâ'l-Ümeviyyin*, Beyrut 1966, II, 272.

³⁴ Nebihe Akil, s.303- 304.

üzere küllenmeye başlayan Kuzey-Güney Arapları rekabetini taraf tutarak yeniden körüklemeye başladığı, böylece Emevî Devleti'nin yıkılışına gidilen süreci kısalttığı da söylenmiştir.

Diğer taraftan II. Yezid'in öyle iddia edildiği gibi bir kabile tarafgirliği içerisinde devleti yönetmediği de çeşitli gerekçeler ortaya konularak ifade edilmeye çalışılmıştır.

b-Yezid b. Abdümelik'i Kaysî Politika İzlemediğini Söyleyenlerin Gerekçeleri

Bu grupta yer alanlara göre II. Yezid'in İbn Mühelleb isyanıyla ilgili tutumu kabile tarafgirliğinden çok şahsî sebeplere dayanmaktadır.

Ayrıca İbn Mühelleb isyanında Yemenîlerin onun yanında yer almasında II. Yezid'in Kaysîliği öne çıkaran ve Yemenîleri yönetimden tamamen dışlayan politikalarından ziyade başka sebepler etkili olmuştur.

Daha önce de belirtildiği üzere Yezid b Mühelleb, Emevî Devleti'ne çok önemli hizmetlerde bulunmuş olan Mühelleb b. Ebî Sufra'nın oğludur. Mühelleb'in pek çok oğlu gibi Yezid de babasından sonra devlete hizmet için elinden geleni yapmış ve bu sayede valilik makamına kadar yükseltilmiştir. Bununla birlikte o, valiliği esnasında Haccâc b. Yusuf'un tepkisine yol açan bazı icraatlarda bulunmuş, Haccâc da halife Velid üzerindeki itibarından faydalanarak onu görevden azlettirmiş, sonra da hapse attirmiştir. Hatta bununla da yetinmeyerek hapisshanedeyken ona işkence yaptırmıştır. Bir yolunu bularak hapisshaneden kaçan İbn Mühelleb, Süleyman b. Abdümelik'in bulunduğu Remle'ye gitmiş ve onun aracılığıyla Halife Velid tarafından affedilmiştir. Süleyman'ın halife olmasıyla şansı değişen İbn Mühelleb, bu dönemde en itibarlı görevlerden biri olan Irak valiliğine tayin edilmiş, ancak valiliği esnasında merkezi iktidara karşı özellikle ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmede bir takım yanlışlıklar yapmıştır. Kendi bölgesinden elde edilen haraç gelirlerini eksik beyan etmiş, ya da merkeze karşı beyan ettiği miktarın ancak bir kısmını göndermiş, böylece halifenin gözünden düşmüş ve valilikten azledilmiştir.³⁵ Ömer b. Abdülaziz de halifelığe geçince ondan Süleyman döneminde eksik gönderdiği haraç gelirlerini beytül mâle vermesini istemiş, ancak o buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine II. Ömer de onu tutuklattırmıştır. II. Yezid'in hilafete geçtiğini öğrenen Yezid b. Mühelleb bir yolunu bularak hapisshaneden kaçmış ve isyan etmek üzere hazırlıklara başlamıştır.

³⁵ Beydün, s.297.

İbn Mühelleb'in söz konusu hazırlıkları esnasında kendisine destek verenler arasında mevali grupları ile Iraklılar ağırlıklı olarak yer almışlardır. İbn Mühelleb gerek kendisinin gerekse babasının uzun yıllar valilik yaptığı Irak bölgesinde büyük bir nüfuz elde etmiş, bölge halkı tarafından sevilen bir kişiydi. Onun bu derece itibar elde etmesinde özellikle cömertliğinin de etkili olduğu ifade edilmiştir.³⁶

Evet, Iraklılar arasında bulunan Güney Arapları da İbn Mühelleb isyanında rol almışlardır. Bununla birlikte şunu ifade etmek gerekir ki, söz konusu isyanda İbn Mühelleb'in yegâne destekçileri Yemenîler olmadığı gibi bu kabile mensupları İbn Mühelleb'in taraftarları arasında çoğunluğu da teşkil etmemektedirler. Dolayısıyla Kaysî politika izlediği için II. Yezid'e isyan eden İbn Mühelleb'e Yemenîler destek vermişlerdir demek doğru bir tespit değildir. Zira söz konusu isyanı tertipleyenler Yemenîler değildir. Üstelik adı geçen şahsın isyanının bastırılmasında rol alan ve Suriye'den gelen Emevî Devleti ordusunda Yemenî gruplar ağırlıklı olarak bulunmaktaydılar. Bir başka ifade ile İbn Mühelleb isyanında Yemenîlerin rolü öyle iddia edildiği gibi Kaysî politikası sebebiyle II. Yezid'in karşısında yer almaktan ziyade bu isyanın bastırılmasında Emevî iktidarının yanında yer almak şeklinde gerçekleşmiştir.³⁷

Kaynaklarda verilen bilgilerden de anlaşıldığı kadarıyla İbn Mühelleb'in isyanının bastırılması ve isyanda rol alan Mühellebilerin takip edilerek çeşitli şekillerde cezalandırılmasında görevlendirilen komutanlar ve askerler de Yemenîlere mensup kimselerdir.³⁸ Dolayısıyla İbn Mühelleb isyanında ona destek verenler arasında yer alan bazı Yemenîlerin bulunmasından hareketle II. Yezid'in Yemenî karşıtı bir politika izlediğini söylemek doğru bir tespit olmayacaktır. Çünkü İbn Mühelleb, isyanı esnasında olabildiğince çok taraftar toplayabilmek için her yolu denmiştir. Özellikle bölge halkı üzerindeki saygınlığını kullanarak pek çok kimseyi saflarına dâhil edebilmiştir ki, bunlar arasında Yemenîlerden bazı kimseler yer almışsa da bunlar çoğunluğu teşkil etmemişlerdir.³⁹ İbn Mühelleb'in taraf-

³⁶ Nebihe Akil, s.300; el-Işş, s.279. İbn Mühelleb ve diğer Mühellebilerin cömertliği hakkında geniş bilgi için bkz., İsmail Demir, "Cahiliyyet ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde Yaşamış Bazı Cömertler", *Atatürk ÜFD*, sayı: 18, Erzurum 2002 s.202- 215; İrfan Aycan, "Mühellebiler", *DİA*, 513.

³⁷ el-Işş, s.280; Nebihe Akil, s.305.

³⁸ Taberî, V, 334, 338 -339, 345.

³⁹ Basralılardan pek çok kimse Emevîlerin Basra valisinden atalarının artırılmasını talep etmişlerse de vali halifeden emir gelmeden böyle bir tasarrufta bulunamayacağını söylemiş, buna mukabil İbn Mühelleb bu esnada insanlara bol bol ihsanlarda bulunmak suretiyle pek çok kimsenin saflarına katılmasını sağlamıştır. Geniş bilgi için bkz., Nebihe Akil, s.300- 301; el-

tarları arasında gerek Basra gerekse Küfe'deki akrabaları ile valiliği döneminde gönüllerini kazandığı dostları ile mevali grupları çoğunluğu oluşturmaktaydılar. Nitekim kaynaklarda yer alan rivayetlere göre taraftar kitlesini artırmak için gayret sarf eden İbn Mühelleb, Basra'daki dindar zümreyi dinî söylemlerle saflarına katmaya çalışmış, onlara Emevî Devleti'ne karşı isyanın dinî bir vecibe olduğunu, hatta bu savaşın Hazarlar ve Deylemlilerle yapılacak olan savaştan daha mühim olduğu propagandasında bulunmuştur. Buna mukabil meşhur tâbiin âlimlerinden Hasan el-Basri onun bu söylemlerinde samimi olmadığını, daha kısa süre önce aynı devlet uğrunda pek çok kimsenin öldürülmesinde rol aldığını ifade ederek Basralıların isyana iştirak emememeleri için uğraşmışsa da bunda başarılı olamamıştır.⁴⁰ Söz konusu şehir ahalisi, özellikle de Yemenîlerin bir kısmı İbn Mühelleb'in saflarında yer almışlar ya da en azından Basra'yı işgali sırasında ona karşı direnmeyerek pasif bir şekilde de olsa yardımcı olmuşlardır. Dolayısıyla İbn Mühelleb isyanında pek çok grup, değişik nedenlerle Emevî Devleti'ne karşı mücadele eden sâbık valinin yanında yer almışlardır. Zaten isyan hareketinde başarılı olmak isteyen İbn Mühelleb de taraftar sayısını olabildiğince çoğaltabilmek maksadıyla insanları tek bir söylem veya vaatle yanına çağırmamış, değişik grupları farklı söylemlerle kendisine destek vermeye davet etmiştir. Ona destek verenlerin profiline bakıldığında İbn Mühelleb'in söz konusu düşüncesinin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Zira isyanı esnasında kendisine sadece mensubu bulunduğu Yemenîler değil başka gruplar da destek vermişlerdir.⁴¹

Iraklıların İbn Mühelleb'i desteklemelerinde, izlediği Kaysî siyaseti sebebiyle II. Yezid'e olan düşmanlıklarının değil, bölge halkının iktidarın nimetlerinden kendilerine oranla çok daha fazla istifade eden Suriyelilere olan kıskançlıklarının da rolü söz konusudur. Zira Iraklılar, Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan'dan sonra devlet nimetlerinden istifade etme noktasında Suriyelilerin gerisinde kalmışlar, bu sebeple de onlara karşı hep kıskançlık içinde hareket ederek onların desteklediği halifelere karşı da mesafeli olmuşlardır.

İşş, s.280 II. Yezid'in hilafete geçtikten kısa süre sonra Yemenîlerin atâlarını Kaysîlere nazaran azalttığına dair bir bilgiden sonra İbn Mühelleb isyanı öncesinde Yemenîlerin Basra valisinden atâlarının artırılmasını talep etmeleri daha anlamlı hale gelmektedir. Bu konuda bkz., Halil Şakir Hüseyin, s.355.

⁴⁰ Taberî, V, 335- 336; Ayrıca bkz., el-İşş, s.278- 280; Halil Şakir Hüseyin, s.358.

⁴¹ Bu grupların ortak paydasının Emevî düşmanlığı olduğu söylenebilir. Krş. Bkz., Halil Şakir Hüeyin, s.359

Yukarıdaki gerekçelerle İbn Mühelleb isyanını Yemenilerin II. Yezid'e karşı gerçekleştirdikleri bir isyan olarak nitelendirmek uygun olmayacaktır. Evet, İbn Mühelleb Yemenilerdendir ve kendisiyle aynı kabileye mensup olan bazı kimseler onu isyanında desteklemişlerdir. Bu sadece asabiyet sebebiyle de izah edilemez, zira İbn Mühelleb'in isyanında başarılı olması durumunda bundan en fazla istifade edecekler arasında Yemeniler kendilerinin olacağını düşünmüş olmalıydılar. Belki böylece Halife Ömer b. Abdülaziz'den itibaren yönetimde aleyhlerine olacak şekilde bozulan dengenin tekrar sağlanabileceğini ve eskisi gibi iktidar nimetlerinden yararlanmada avantajlı bir konumu gelebileceklerini düşünmüş olmalıydılar. Ayrıca şunu da ifade etmemiz gerekir ki, İbn Mühelleb'in isyanın en önemli sebebi II. Yezid'in Kaysî bir siyaset takip etmesi değildir, zira İbn Mühelleb valiliği esnasında siyâsî ve ekonomik hataları sebebiyle görevinden azledilmiş ve hapse atılmış bir kimseydi. Muhtemelen o bundan sonra devlet yönetiminde iyi bir göreve tayin edilemeyeceğini de hesaba katıp Iraklılar üzerindeki nüfuzundan da istifade ederek isyan etmeye karar vermiştir. II. Yezid'le olan şahsi bir takım meseleler, onu bu dönemde isyan etmeye sevk etmiş olmalıdır. Yani İbn Mühelleb, uzunca bir zamandır Emevî Devlet yöneticileri nazarında gözden düşmüş bir kimse olarak⁴² muhtemelen içerisinde bulunmuş olduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak için çareler aramış, kendisiyle şahsi problemleri olan II. Yezid'in hilafete geçmesiyle sıkıntılarının daha da artacağı düşüncesiyle bu dönemde isyanının başlatmıştır. Çünkü İbn Mühelleb, Süleyman dönemindeki valiliği esnasında kendisini Velid döneminde valilikten azlettiren Haccâc'ın aile fertlerine çok kötü davranmış, onları maddi manevi bakımdan mağdur etmiş, kendisine engel olmak isteyen II. Yezid'i de işkenceyle tehdit etmiştir. Buna mukabil II. Yezid de iktidara geçmesi durumunda onu cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştur. Dolayısıyla bu ikili arasındaki şahsi problemler İbn Mühelleb'in isyanında etkili olduğu gibi II. Yezid'in söz konusu isyanı bastırmada daha sert davranmasına da yol açmış olmalıdır.

Diğer taraftan katışıksız Kaysî taraftarı ve mensubu olan Ömer b. Hübeyre'nin, Irak valiliğine tayininde de II. Yezid'in Kaysî politikasından ziyade döneminde pek çok siyâsî ve idârî olayda söz sahibi olan II. Yezid'in gözde cariyesi Habbâbe'nin rolünün olduğu ifade edilmiştir.⁴³ Buna göre Ömer b. Hübeyre'nin Mesleme b.

⁴² İbrahim Beydûn'a göre "O iktidar bu iktidar kovulup duran İbn Mühelleb'in başına gelen asıl musibet II. Yezid döneminde gerçekleşmiştir." *min Devleti Ömer...*, s.298- 299.

⁴³ Belâzürî, *Ensâb*, VIII, 268; Isfahânî, XV, 124.

Abdülmelik'ten sonra Irak valiliğine tayin edilmesinde Habbâbe'nin büyük rolü olmuştur. Hatta Ömer b. Hübeyre söz konusu göreve tayin hususunda Habbâbe ile defalarca görüşmüş, ona hediyeler vermiş böylece onun gönlünü kazanarak böylesine önemli bir görev tayin hususunda ondan kendisine yardımcı olmasını talep etmiştir. Habbâbe de II. Yezid üzerindeki nüfuzunu kullanarak Ömer b. Hübeyre'nin bu talebini gerçekleştirmiştir.⁴⁴ Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, İbn Mühelleb isyanında ona destek veren Iraklılar arasında yer alan Yemenilerin yönetimine, devletin güvenini kazanmış bir Kayslinin tayininde garipsenecek bir durum da söz konusu değildir. Aslında bu tayinde de Emevîlerin tipik vali politikasının bir yansımasını görmek mümkündür. Bütün gayretleriyle Emevî hanedanının menfaatlerini koruyan ve onların iktidarının devamı için uğraşan valilerin iktidar aleyhine olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri her türlü şiddet politikasına göz yumulmuş, devlet aleyhinde olduğu düşünülen grupların faaliyetleri karşısında valilerce gerçekleştirilen şiddet ve baskı politikasına ses çıkartılmamıştır. Benzer durumun Ömer b. Hübeyre için de söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim onun da özellikle İbn Mühelleb sonrası Irak'taki gruplara karşı sert davranması memnuniyetle izlenmiş, kendisine destek verilmiş, böylece bu bölge halkının bundan sonra bir daha isyana kalkışmaması için uygulanan bu baskı ortamının devamı sağlanmıştır. Bu baskıcı anlayışın sebebinin sadece Ömer b. Hübeyre'nin Yemenî düşmanı bir kimse olmasıyla izah edilmesi doğru olmayacaktır. Zira Yemenî olmayan bir valinin de benzer sebeplerle uygulamaya koyacağı her türlü şiddet ve baskıya göz yumulması hatta desteklenmesi söz konusu olabilirdi ki, bu tür bir yaklaşım da tipik Emevî siyasetinin bir gereği olarak değerlendirilebilirdi.

Yukarıdaki bilgiler ve değerlendirmeler ışığında şunu ifade etmek gerekir ki II. Yezid, özellikle şahsi sebeplerle kendisine karşı isyan eden İbn Mühelleb'i cezalandırmak için ordu hazırlamıştır. Onun hazırladığı ordu, İbn Mühelleb'in safında yer alan Yemenî gruplarla da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Mağlup olan İbn Mühelleb ve ailesi feci şekilde, özellikle de ibret alınması için cezalandırılmışlardır.⁴⁵ Buna mukabil isyan hareketi içerisinde bulunan Yemenliler, büyük oranda savaş esnasındaki kayıplarıyla kalmışlar, sonraki günlerde onlarla ilgili bir takibat söz konusu olmamış, böylece bu grubun Emevî Devleti'ne karşı tamamen düşman hale gelmelerinin önüne geçilmek istenmiştir.

⁴⁴ Belâzürî, *Ensâb*, VII, 268; İbn Kesîr, VII, 99-100.

⁴⁵ Zehebî, *Tarih*, s.8- 9.

II. Yezid'in İbn Mühelleb isyanıyla mücadelesini Kuzey- Güney Arapları çekişmesi bakımından Merc-ı Râhit savaşı sonrası yeniden bir kırılma noktası olarak değerlendirmek de kanaatimizce uygun değildir. Zira bu mücadeleden sonra da Güney Arapları Emevî Devleti'nde önemli bir yer işgal etmişler, özellikle devletin askerî gücünü oluşturan Suriye ordusundaki varlıklarını ve önemli konumlarını korumuşlardır. Üstelik Güney Arapları aleyhine bozulan bir denge söz konusu edilecekse bile bunu II. Yezid'le başlatılmak yerine daha önceki halifelerle başlatılmak daha doğru olacaktır. Zira Abdülmelik ve I. Velid döneminde Kaysilerden özellikle Sakif kabilesine mensup pek çok kimse⁴⁶ devlet yönetiminde önemli görevlere getirilerek Kaysiler lehine sayılabilecek bir takım icraatlar söz konusu olmuştur. Onlardan sonra halifelik makamına geçen Ömer b. Abdülaziz kabileler arası denge politikasını gözetmişse de Halife Süleyman kendi döneminde Kuzeyliler aleyhine bozulan dengeyi tekrar kurabilmek için gayret sarf etmemiştir. II. Yezid ise selefleri tarafından uygulanan politikayı devam ettirmiştir. Devlet için tehlikeli bir isyanı başlatan İbn Mühelleb'e destek veren gruplar arasında yer alan Güneyli kabileler lehine ciddi bir icraatta bulunmama- la birlikte doğrudan onları mağdur edecek faaliyetlere de teşebbüs etmemiştir.

II. Yezid'in Süfyânîlere olan sempatisi ile Haccâc hayranlığını delil göstererek onun Kuzey Araplarını önceleyen bir politika izlediğini, Yemenîler aleyhine kabile ayrımcılığında bulunduğunu söylemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü gerek Süfyânî halifeler gerekse Emevîlerin en muktedir valilerinden Haccâc b. Yusuf⁴⁷ Yemenî- Kaysî Arapları mücadelesinde dengeli bir siyaset takip etmişler, birini diğerine karşı tercih edecek bir tarzda uygulamalarda bulunmamışlardır. Evet, Haccâc da Süfyânî halifeler gibi Kuzey Araplarına mensuptur, ancak o, valiliği esnasında açık bir şekilde Kaysiler lehine, Yemenîler aleyhine olacak tarzda uygulamalarda bulunmamıştır. Dolayısıyla Haccâc hayranlığının da II. Yezid'in Yemenîler aleyhine bir siyaset takip etmesine engel olması beklenirdi. Oysa II. Yezid'in Haccâc hayranlığı onun Yemenî aleyhtarlığı siyasetinin bir gerekçesi olarak gösterilmiştir ki, bu doğru değildir.⁴⁸

⁴⁶ Haccâc b. Yusuf bunlar arasında ilk akla gelen isimdir.

⁴⁷ Haccac b. Yusuf hakkında geniş bilgi için bkz., *Emevî Saltanatının Irak Valisi Haccac b. Yusuf*, İstanbul 2009.

⁴⁸ el-Işş'a göre, "Süleyman ve II. Ömer döneminde Iraklılar Haccâc'ın zulmünden ve siyasetinden kurtularak rahatlamışlardı. Haccâc'a hayranlığıyla bilinen II. Yezid ile eski kötü günlerin tekrar geri gelmesinden korkmaya başlamışlardı. Bu korku ile İbn Mühelleb'e isyanında az sayıdaki katılımlarıyla destek verdiler. Daha ziyade de Basra'ya girişine engel olmayarak

Makalemizle doğrudan alakası olmamakla birlikte yukarıda kısmen değindiğimiz bir hususa daha değinmek istiyoruz. Bazı araştırmacılar, II. Yezid'in planlı ve bilinçli bir şekilde Kaysî politika izlediğini, bu politika gereği İbn Mühelleb'le mücadele ettiğini ve yine aynı gaye ile Ömer b. Hübeyre'yi Irak ve Horasan valiliğine getirdiğini söylemektedirler. Bununla birlikte aynı araştırmacılar II. Yezid'in devlet işlerini tamamen boşladığını, tüm vaktini gözde cariyeleri ile şarap içip şarkı söyleyerek geçirdiğini söylemektedirler. Bu durumda bir tezat söz konusudur diyebiliriz. Zira bir yandan tamamen boş işlerle meşgul olup devlet işlerinden elini eteğini çeken bir şahıs, diğer taraftan çok ciddi isyanlarla bir plan ve program dâhilinde mücadele eden, kabileler arası dengeleri altüst edecek bir tarzda yeni uygulamalarda bulunan bir halife!

Sonuç

Yezid b. Abdülmelik, takriben dört yıl süren iktidarı döneminde önce adil bir yönetim tarzı sergilemeye çalışmışsa da bu süre zarfında ortaya çıkan ve devleti yıkımın eşiğine getiren isyanlar neticesinde idarede bir takım yanlışlıklar yapmıştır. Devletin kurucusu Muaviye b. Ebî Süfyan ve ondan sonra iş başına gelen halifelerin Kuzey- Güney Arapları arasında korumaya çalıştıkları denge politikasını Kuzeyliler lehine bozmakla suçlanan Yezid b. Abdülmelik'in bu sebeple Emevî Devleti'nin yıkılışına giden süreci kısalttığı söylenmiştir. Buna mukabil onun aslında iddia ettiği gibi tertipli ve düzenli bir politika takip etmekten yoksun bir kişiliğe sahip olduğu, iktidarda bulunduğu esnada daha çok eğlenceyle meşgul olup devlet işlerini ihmal ettiği de ifade edilmiştir.

Kanaatimizce II. Yezid, Emevî Devlet siyasetinde öyle kilometre taşı sayılabilecek, dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek icraatlarda bulunmamış⁴⁹, mevcut yapı ve geleneği muhafaza etmiştir. Bununla birlikte onun mevcut yapıyı muhafaza ederken zaman zaman yetersiz kaldığı veya başarılı olamadığı söylenebilir. Aslında o, Emevî Devleti için yeni bir siyaset uygulamamış, esaslarını babası Abdülmelik'in belirlediği ve kardeşleri I. Velid ile Süleyman'ın da takip ettiği idârî, askerî ve mâlî politikaları takip etmiştir.⁵⁰

Döneminde gerçekleşen isyanlarla mücadelede, karşısında yer alan kabileleri etkisiz hale getirmek için rakip kabilelerle birlikte hareket etmiştir. Bir başka ifadeyle düşmanlarına göre dostlar

Emevî Devleti'ne karşı tepkilerini üstü kapalı bir şekilde ortaya koydular." *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, s.280.

⁴⁹ Halil Şakir Hüseyin, s.354; İmadüddin Halil, s.98.

⁵⁰ Halil Şakir Hüseyin, s.367; İmadüddin Halil, s.114-115.

edinmiş ve onların yardımlarıyla şekillenen bir idâri anlayış ortaya koymuştur.

II. Yezid, İmadüddin Halil'in de söylediği⁵¹ gibi Kayslıların yardımıyla zafer kazandıktan sonra, denge politikası oluşturamamış, olayı nerede durduracağını kestiremeyerek devletin birliği ve güvenliğini bir kenara bırakarak muzaffer Kayslıların zafer meyvelerini kendileri için toplamalarına göz yummuştur. Mağlup kabileyi yenilginsin ardından asıp keserek, kovalayıp esir ederek, köle pazarlarında satarak intikam ateşiyle kavurmamalıydı. Mağlup olup güçleri kırıldıktan ve devlet için tehlike olmaktan çıkmalarından sonra bu insanların gönülleri okşanmalıydı. Anacak böyle yapılmayarak Kaysîlerin devlete kırılmalarına veya en azından gerektiği ölçüde destek vermemelerine sebep olunmuştur.

⁵¹ İmadüddin Halil, s.82- 83.